

VU Research Portal

VU tussen twee VU-ren. De identiteit van de Vrije Universiteit in de jaren zeventig

Flipse, A.C.

published in

Theologie, waarheidsliefde en religiekritiek. Over geloof en wetenschap aan de Nederlandse universiteiten sedert 1815

2014

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Flipse, A. C. (2014). VU tussen twee VU-ren. De identiteit van de Vrije Universiteit in de jaren zeventig. In L. J. Dorsman, & P. J. Kneegtsman (Eds.), *Theologie, waarheidsliefde en religiekritiek. Over geloof en wetenschap aan de Nederlandse universiteiten sedert 1815* (pp. 83-102). (Universiteit en samenleving; No. 12). Verloren.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

‘VU tussen twee vuren’

De identiteit van de Vrije Universiteit in de jaren 1970

AB FLIPSE

Discussies over de identiteit van de Vrije Universiteit in Amsterdam vormen een rode draad door de geschiedenis van deze universiteit. Was aanvankelijk de hele universitaire gemeenschap bij dit onderwerp betrokken, geleidelijk is de belangstelling afgenomen. Niettemin zijn symposia, discussies en publicaties over ‘het bijzondere’ of ‘de identiteit’ tot op de dag van vandaag niet weg te denken. ‘De identiteit’ staat hier voor het christelijke karakter van de universiteit: de gereformeerde traditie waarbinnen ze is ontstaan en de latere doorwerking en relevantie daarvan.¹

De meningen over de betekenis van de identiteit van de Vrije Universiteit (VU) zijn sinds de jaren 1970 verdeeld. Vóór die tijd werd er ook gediscussieerd over de koers van de VU en ook toen waren er verschillen van inzicht, maar er bestond toen wel een min of meer homogene universitaire gemeenschap. Docenten, studenten en bestuurders deelden het gereformeerde geloof, wat ertoe leidde dat discussies uiteindelijk altijd binnen bepaalde kaders werden gevoerd. Na de jaren 1960 is dat anders geworden, en heeft de VU zich als het ware opnieuw moeten uitvinden als bijzondere universiteit, waarbij het ‘bijzondere’ onder druk stond en werd betwist. Hoe zijn die veranderingen verlopen? Is er een geleidelijke verwatering van het oude ideaal te zien? Zijn de bakens bewust verzet? Welke factoren speelden een rol in de veranderingen die zich hebben voltrokken?

Wie enigszins op de hoogte is van de geschiedenis van de VU, weet dat hierover forse botsingen en conflicten hebben plaatsgevonden, vooral in de jaren 1970. Maar wie botsten er aan de VU precies? Waarover verschilden men van mening? En in hoeverre verschilden de ontwikkelingen aan de VU van die aan andere Nederlandse universiteiten? In dit artikel ga ik in op de dynamiek van het debat aan de VU over haar christelijke identiteit in de jaren 1970 tegen de achtergrond van bredere ontwikkelingen aan de Nederlandse universiteiten. Het accent zal liggen op de gedachtevorming over geloof en wetenschap VU – het

1 Zie in de afgelopen decennia bijvoorbeeld: Gert J. Peelen, *De Vrije Universiteit. Gewoon bijzonder* (Amsterdam 1988); W. Haan en A. van Harskamp (red.), *Vrij van kerk, staat ... en verleden. Moet het bijzondere van de VU worden afgeschaft?* (Amsterdam 1991); H.J. Brinkman, *Identiteit van de Vrije Universiteit. Beschouwing ... bij de opening van de cursus 1992-1993 aan de Vrije Universiteit op 7 september 1992* (Amsterdam z.j.); J.P. Verhoogt, S. Griffioen en R. Fernhout (red.), *Vinden en zoeken: Het bijzondere van de Vrije Universiteit* (Kampen 1997); Gert van Klinken en Bart Voorsluis, *Voetstappen in opwaaiend zand. 40 jaar publieksactiviteiten VU-vereniging* (Amsterdam 2004); en recent: René van Woudenberg en Jeroen de Ridder, *Deze universiteit. Filosoferen over de VU* (Amsterdam 2014).

thema immers van deze bundel – en de manier waarop de VU in de jaren 1970 een ‘christelijke universiteit’ wilde zijn. Er hebben zich ook nadien weer grote veranderingen voltrokken, maar die blijven in deze bijdrage grotendeels buiten beschouwing.

Geloof en wetenschap aan de VU tot in de jaren 1960

In de eerste driekwarteeuw van haar bestaan was de identiteit van de VU nauw verbonden met een heel eigen visie op de relatie tussen geloof en wetenschap. Die ‘neocalvinistische’ wetenschapsvisie was weliswaar niet het enige motief geweest waarom de VU in 1880 was opgericht, maar deze visie werd door velen gezien als haar belangrijkste bestaansgrond. Andere motieven die een rol gespeeld hadden bij het oprichten en in stand houden van de VU, waren bijvoorbeeld het streven naar emancipatie van de gereformeerde ‘kleine luyden’, de behoefte aan een opleiding voor orthodoxe predikanten naast de theologieopleidingen aan de openbare universiteiten, en een eigen visie op de relatie tot de overheid, waarbij de universiteit een veel grotere autonomie ten opzichte van de staat moest hebben dan destijds gebruikelijk was voor rijksuniversiteiten. Maar in de beginperiode was bovenal de wetenschapsvisie dominant in het gesprek over de identiteit van de VU. Toen deze visie vanaf de jaren 1960 steeds minder mensen wist te inspireren, betekende dit een regelrechte universitaire identiteitscrisis.

Wat hield de traditionele neocalvinistische visie op geloof en wetenschap in? Globaal gesteld: contra de dominante, laatnegentiende-eeuwse, liberale visie op geloof en wetenschap – waarin geloof en wetenschap elk hun eigen domein kregen, of zelfs tegenover elkaar werden gesteld – pleitten de neocalvinisten ervoor geloof en wetenschap nauw op elkaar te betrekken. De gangbare wetenschap had volgens VU-stichter Abraham Kuyper een naturalistisch karakter. Náást die wetenschap had ook de wetenschap die uitging van de Openbaring recht van bestaan. Aan de VU zou ‘christelijke wetenschap’ moeten worden beoefend.²

Bestuurlijk had de VU een andere structuur dan de rijksuniversiteiten en de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. De VU werd immers volledig bekostigd door haar ‘achterban’: de gereformeerde kleine luyden die lid waren van de Vereniging voor Hoger Onderwijs op Gereformeerde Grondslag, kortweg ‘de Vereniging’, die uiteindelijk verantwoordelijk was voor de universiteit. Een college van directeurs bestuurdde de universiteit en ‘bewaakte’ als het ware de identiteit van de VU. In artikel 2 van de statuten van de Vereniging was deze identiteit als volgt vastgelegd: ‘De Vereniging staat voor alle onderwijs dat in haar scholen gegeven wordt, geheel en uitsluitend op den grondslag der gereformeerde beginselen.’³

² A.Th. van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel. De Vrije Universiteit 1880-2005* (Amsterdam 2005), 11.

³ J. Roelink, *Een blinkend spoor. Beeld van een eeuw geschiedenis der Vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag 1879-1979* (Kampen 1979), 9-10.

In de volgende decennia was het ideaal van ‘christelijke wetenschap’, gebaseerd op ‘gereformeerde beginselen’, zowel inspiratiebron als twistappel in gereformeerde kring. In de loop der tijd werd hier binnen de universiteit ook op een verschillende manier invulling aan gegeven. Zo neigden theologen in het interbellum naar een, wat later wel werd genoemd, fundamentalistische of biblicistische bijbelopvatting. Men las de Bijbel, met name ook de eerste hoofdstukken van Genesis, letterlijk-historisch, wat uiteraard vergaande restricties oplegde aan een nog te ontwikkelen ‘christelijke natuurwetenschap’.⁴ In dezelfde periode sloten de vu-filosofen H. Dooyeweerd en D.H.Th. Vollenhoven aan bij Kuypers idee dat wetenschap niet los gezien kan worden van een bredere wereldbeschouwing en dat elke vakwetenschap slechts een beperkt deel van de werkelijkheid kan begrijpen. Christelijke filosofie zagen zij als grondslag voor de andere wetenschappen, en zij pleitten voor een centrale positie van de filosofie, hun eigen ‘calvinistische wijsbegeerte’, aan de vu.⁵ De natuurwetenschappers – sinds 1930 kende de vu een natuurwetenschappelijke faculteit – kozen voor een minder systematische benadering. Vóór alles benadrukten zij dat de wetenschap aan de vu zich qua methoden en technieken niet zou onderscheiden van wetenschap elders. Maar wel wilden zij op verschillende manieren de relatie geloof-wetenschap aan de orde stellen binnen de faculteit, in een sfeer van ‘christelijke wetenschap’. De fysicus G.J. Sizoo behandelde, in publicaties en tijdens colleges, ‘natuurfilosofische’ vragen die werden opgeroepen door ontwikkelingen in de natuurkunde. De wetenschapshistoricus R. Hooykaas, benoemd in 1946, analyseerde de historische relatie tussen geloof en wetenschap. De bioloog Jan Lever betoogde in de jaren 1950 dat de evolutietheorie niet alleen een plek kon krijgen in een materialistische maar ook in een christelijke wereldbeschouwing.⁶ Ook binnen de meeste studierichtingen en faculteiten die na de Tweede Wereldoorlog werden gestart en waarmee de vu werd uitgebouwd tot een complete universiteit – geneeskunde, sociale wetenschappen, economie –, volgde men globaal deze pragmatische lijn.⁷ Ondanks de verschillen binnen de vu zelf – en de spanningen die deze soms opleverden – was er toch een gedeeld geloof, denkkader en cultuur.

4 Ab Flipse, *Christelijke wetenschap. Nederlandse rooms-katholieken en gereformeerden over de natuurwetenschap, 1880-1940* (Hilversum 2014), 108-111, 213-228.

5 H.E.S. Woldring, *Een handvol filosofen. Geschiedenis van de filosofiebeoefening aan de Vrije Universiteit in Amsterdam van 1880 tot 2012* (Hilversum 2013), 146-147.

6 Ab Flipse, ‘Hier leert de natuur ons zelf den weg’. *Een geschiedenis van Natuurkunde en Sterrenkunde aan de vu* (Zoetermeer 2005); Ab Flipse, ‘Reijer Hooykaas (1906-1994)’, *Studium* 6 (2013), 287-291; Ab Flipse, “Natuuronderzoekers dagen de kerk uit”. *Natuurwetenschappers, theologen en de kerken in de jaren vijftig*, in: George Harinck en Paul van Trigt (red.), *In de vergifkast? Protestantse organisaties tussen kerk en wereld in de jaren vijftig* (Zoetermeer 2013), 119-137, aldaar: 129-131.

7 Zie verschillende bijdragen in: M. van Os en W.J. Wieringa (red.), *Wetenschap en rekenschap 1880-1980. Een eeuw wetenschapsbeoefening en wetenschapsbeschouwing aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1980).

De toekomst van de Vrije Universiteit

Vanaf begin jaren 1960 groeide binnen de universiteit de overtuiging dat nadere bezinning op de grondslag gewenst was. Er was in ieder geval een nieuwe formulering nodig, en nadere doordenking van de betekenis ervan voor de verschillende vakgebieden. Met de opdracht de identiteit opnieuw te verwoorden, werd in december 1964 een 'grondslagcommissie' ingesteld, bestaande uit twee directeuren, twee curatoren en elf hoogleraren, onder voorzitterschap van curator ds. P.N. Kruyswijk. Deze commissie had twintig maal vergaderd toen op 31 mei 1967 het eindrapport verscheen. Binnen de commissie kon men het niet eens worden over de vraag of het neocalvinistische project om een 'christelijke wetenschap' te ontwikkelen als mislukt moest worden beschouwd. Maar over het bestaan van een 'christelijke wetenschapsbeoefening' bestond consensus. Geloof en wetenschap als activiteit kunnen niet gescheiden worden, omdat de persoonlijkheid van de (gelovige) wetenschapper een rol speelt in onderzoek en onderwijs. Tijdens de vergaderingen kwamen allerlei formuleringen voor een nieuwe grondslag ter tafel, waarbij men uiteindelijk koos voor die van de theologen Berkouwer en Schippers. De commissie benadrukte tevens dat voortgaande bezinning nodig was.⁸

Nog voordat de nieuwe grondslag van kracht zou worden, vond er op 11 en 12 januari 1968 een besloten senaatscongres plaats over het thema 'De toekomst van de Vrije Universiteit'. Hier werd een aantal opmerkelijk lezingen gehouden, waaruit duidelijk werd in welke richting de VU zich volgens verschillende hoogleraren zou moeten ontwikkelen.⁹

De historicus W.J. Wieringa liet in zijn lezing 'Balans van het verleden' zien waarom de VU gesticht was en hoe ze de gereformeerde identiteit had gekregen die haar lange tijd had gekarakteriseerd. Al met al vond hij dat het oorspronkelijke VU-project niet erg geslaagd was: men was het niet eens geworden over de vraag wat de gereformeerde beginselen waren, en er was geen christelijke wetenschap ontwikkeld. Niettemin besloot hij: 'De VU wil een christelijke universiteit blijven. Zij kan dat ook, maar dan zal zij, wil zij het op een eerlijke en aansprekende wijze zijn, zich opnieuw moeten bezinnen op haar grondslag, hetgeen tevens betekent: zich opnieuw bezinnen op het karakter van de wetenschap.'¹⁰

De theoloog H.M. Kuitert sprak in zijn lezing 'Het christelijke in de Vrije Universiteit' vooral over de theologische verschuivingen van het afgelopen decennium. Verschillende gereformeerde theologen van de generatie-Kuitert hadden afstand genomen van de strikte, biblicistische opvatting van het Schriftgezag, die door een eerdere generatie gereformeerde theologen was ver-

8 VU, Archief CVB, doos 12, Grondslagcommissie aan colleges van directeuren en curatoren, 17 oktober 1967.

9 Behalve de hieronder besproken lezingen waren er lezingen van de filosoof J. van der Hoeven over 'Het christelijke in de Vrije Universiteit', en directeur C.A. Doets over 'Leefbaarheid binnen en bestuurbaarheid van de Vrije Universiteit'.

10 W.J. Wieringa, *Balans van het verleden* (1968), 18.

dedigd. In het verleden was de weg naar de christelijke wetenschap die van het biblicisme, aldus Kuitert, en werd christelijke wetenschap veelal gelijkgesteld met het vasthouden aan een bepaalde, biblicistische, bijbelopvatting, waarbij geen rekening werd gehouden met de 'historische bepaaldheid van het schrift-getuigenis'. Nu de theologen deze bijbelopvatting hadden verworpen, zou dat ook gevolgen hebben voor de rest van de universiteit. De vu volgde hierin, zo meende Kuitert, het secularisatieproces dat andere universiteiten ook hadden doorlopen. Ook aan de vu moest gewerkt worden '*etsi deus non daretur*' (alsof God niet bestaat).¹¹ Kuiterts verhaal was vooral een kritiek op wat zijns inziens ontsporingen waren van een vorige generatie theologen, maar bevatte niet direct een visie op de vu als christelijke universiteit in de toekomst.

Anders was dat met het gezamenlijke betoog van rector W.F. de Gaay Fortman en bioloog J. Lever over 'De toekomstige ontwikkeling van de Vrije Universiteit'. Ook zij stelden dat 'een specifieke christianisering van de wetenschap' niet meer het doel moest zijn. Maar zij gaven tevens een voorzet voor de ontwikkeling van de vu als christelijke universiteit, waarbij zij zich rekenschap gaven van de grote veranderingen die in het universitair onderwijs hadden plaatsgevonden en nog op stapel stonden: studieprogramma's werden meer gereguleerd, onderzoek werd steeds meer gepland en werd grootschaliger, er kwam steeds meer samenwerking tussen universiteiten bij grote projecten of in interuniversitaire instituten, er was een sterke stijging van het aantal studenten, en de wetenschap werd steeds competitiever. Bovendien werden universiteiten steeds meer beoordeeld op onderzoekskwaliteit en kwantiteit.¹²

Wat moest de vu doen om in deze context christelijke universiteit te blijven? Ten eerste, aldus Lever en De Gaay Fortman, moest de universiteit fors inzetten op verbetering van haar research. De universiteit zou zich meer moeten invoegen in het netwerk van Nederlandse universiteiten, daarin volop meedraaien, waarbij ze op de kwaliteit van het onderzoek zou worden afgerekend. Ten tweede was het, wanneer de vu minder in het isolement zou verkeren, des te belangrijker dat de universiteit een zo duidelijk mogelijk beeld had van haar 'eigen karakter', juist om als christelijke universiteit te blijven bestaan.¹³

Lever en De Gaay Fortman deden een vijftal concrete voorstellen om aan het 'religieuze karakter' binnen de universiteit gestalte te blijven geven. Ten eerste zou er in alle studierichtingen aandacht moeten zijn voor de achtergrond van de vakwetenschappen, vooral ook waar wereldbeschouwelijke en ethische problemen een rol spelen. Ten tweede zou de universiteit zich moeten richten op brede vorming van studenten. De vu moest 'mensen afleveren die niet alleen op een bepaald vakgebied kennis en vaardigheid hebben opgedaan, maar die tevens weten wat er in de wereld te koop is en met karakter hun plaats in de maatschappij kunnen innemen'. Ten derde zou de vu meer 'world minded'

¹¹ H.M. Kuitert, *Het christelijke in de Vrije Universiteit* (1968), 5-6, 8-9.

¹² W.F. de Gaay Fortman en J. Lever, *De toekomstige ontwikkeling van de Vrije Universiteit* (1968), 1-5. Zie ook: Peter Bak, *Een soeverein leven. Biografie van W.F. de Gaay Fortman* (Amsterdam 2004), 235-236.

¹³ De Gaay Fortman en Lever, *De toekomstige ontwikkeling a.w.*, 4-5.

kunnen worden door op grote schaal vooraanstaande christelijke onderzoekers uit de hele wereld als visiting professors uit te nodigen. Dit zou zowel het wetenschappelijk peil als het eigen, christelijke karakter van de instelling ten goede komen. Ten vierde zou de VU internationale congressen rondom ‘geloof en wetenschap’ kunnen organiseren, waaraan ‘werkelijk topfiguren (soms onafhankelijk van hun wereldbeschouwing)’ zouden kunnen bijdragen. Ten vijfde zou de VU – en hier was al een begin mee gemaakt – zich nog meer kunnen inzetten voor hulp aan ontwikkelingslanden, ‘de derde wereld’, vanuit christelijke dienstbaarheid. De band met de achterban bleef hierbij onverminderd van belang, ook financieel, juist om al deze extra activiteiten mogelijk te maken. Wel zou de achterban een meer interkerkelijk, oecumenisch, karakter kunnen en moeten krijgen. Al deze plannen zouden vanzelfsprekend nader moeten worden uitgewerkt, bij voorkeur door een senaatscommissie onder voorzitterschap van de rector magnificus.¹⁴

De nieuwe grondslag van de Vereniging, aangenomen door de ledenraad van de Vereniging in februari 1971, luidde: ‘De Vereniging staat voor alle arbeid, welke van haar uitgaat (met name voor het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek dat aan de Vrije Universiteit plaatsvindt), op de grondslag van het Evangelie van Jezus Christus, dat naar de openbaring in de Heilige Schrift de mens in zijn gehele leven roept tot de dienst en verheerlijking van de ene God, Vader, Zoon en Heilige Geest, en daarin tot dienst aan de medemens.’ De universiteit kreeg in de nieuwe bestuurlijke verhoudingen een eigen ‘doelstelling’ die direct aansloot bij deze grondslag: ‘De Universiteit stelt zich ten doel, overeenkomstig de grondslag der Vereniging, al haar arbeid in gehoorzaamheid aan het Evangelie van Jezus Christus te richten op het dienen van God en Zijn wereld.’¹⁵

Gezocht was naar een formulering die aansloot bij de bestaande, maar die tevens perspectieven opende om nieuwe wegen in te slaan. Overigens kon niet iedereen zich hierin vinden. Hooykaas, die zelf deel had uitgemaakt van de grondslagcommissie, meende dat de wijziging van de grondslag niet alleen overbodig maar ook bedenkelijk was. Hiermee werd het duidelijk gereformeerde karakter van de VU ingeruild voor ‘de heersende theologische mode’. Bovendien pleitte De Gaay Fortman ook al voor de mogelijkheid van het benoemen van docenten die ‘niet achter de conceptie van een christelijke universiteit staan’. Daarmee was ‘de deur geopend voor een totale verandering van het karakter der universiteit’.¹⁶ Hooykaas zou de veranderingen niet meemaken en vertrekken van de VU. Maar voor veel anderen betekende de wijziging van de grondslag een nieuwe start: er openden zich nieuwe perspectieven voor de ontwikkeling van de VU als oecumenisch-christelijke universiteit.

Vergelijkbare discussies werden in deze periode overigens gevoerd aan de ‘andere’ confessionele universiteit in Nederland, de Katholieke Universiteit

¹⁴ Ibidem, 10–12. Vgl. Gerard Thijs, *Kleine luyden in ontwikkeling. De Vrije Universiteit en de Derde Wereld 1955–2005* (Zoetermeer 2005), 70–73.

¹⁵ Roelink, *Een blinkend spoor* a.w., 26, 45.

¹⁶ VU, Archief cvb, doos 12, R. Hooykaas aan directeuren, 31 augustus 1970.

Nijmegen. Anders dan aan de vu, zo lijkt het, zocht men daar uiteindelijk de eigen identiteit niet zozeer in een nieuwe identiteitsbepalende doelstelling als wel in het benadrukken van haar historische herkomst, waarin de universiteit was verbonden met het katholieke volksdeel. Hierdoor zou de discussie daar een wat andere dynamiek krijgen.¹⁷

De doelstellingsdiscussie in de jaren 1970

De nieuwe grondslag en doelstelling moesten in de praktijk gestalte krijgen. Lever en De Gaay Fortman hadden daar de meest concrete voorzet voor gegeven, maar door de onrust die de universiteit in de jaren 1970 in haar greep kreeg, kwam die slechts moeizaam van de grond.

Voor een goed begrip van de ontwikkelingen is het nodig een beeld te hebben van de bredere veranderingen die zich voltrokken aan de universiteiten in het algemeen en aan de vu in het bijzonder. De vu werd vanaf 1968 voor honderd procent gefinancierd door de overheid, waardoor zij weliswaar minder afhankelijk was geworden van de eigen achterban, maar minder ‘vrij’ ten opzichte van die overheid. Men wilde volop meedoen in onderzoek, dus waren goede wetenschappers nodig en moesten er meer studenten komen. Net als de andere universiteiten maakte de vu een onstuimige groei door. Het aantal studenten groeide van zo’n 3000 in 1960 via 9000 in 1970 tot zo’n 13.000 in 1980; en de personeelsformatie van 750 fte in 1960 via 1900 fte in 1970 tot 3050 fte in 1980. Tegelijkertijd veranderde de religieuze overtuiging van zowel studenten als personeel. Waar in 1950 nog 80 procent van de studenten gereformeerd was, was dat eind jaren 1970 nog slechts een derde; een derde behoorde toen tot een ander kerkgenootschap en een derde gaf aan tot geen enkele kerk te behoren.¹⁸ Studenten kozen steeds vaker om andere dan religieuze redenen voor de vu of werden niet bij de universiteit van hun keuze ingedeeld. Dit alles zorgde voor een andere cultuur en sfeer. De enorme groei en de toegenomen diversiteit ondergroef het wij-gevoel dat aan de vu altijd sterk was geweest. Dit werd nog eens onderstreept doordat de universiteit juist in deze periode de moderne nieuwbouwcampus in Amsterdam-Buitenveldert betrok en het oude hoofdgebouw aan de Keizersgracht werd verlaten, waardoor de band met het verleden ook symbolisch werd doorgesneden.¹⁹

Maar er was meer aan de hand. Ook aan de vu begonnen links-radicalen studenten, veelal actief in de studentenvakbond srvu (Studentenraad der Vrije

17 O. Schreuder, *Proeven van eigen cultuur. Vijfenzeventig jaar Katholieke Universiteit Nijmegen. Deel 2: 1960-1998* (Nijmegen 1998), 254-257. E. Schillebeeckx e.a., *Katholieke universiteit? Kritische reflectie over eigen karakter en functie van de katholieke universiteit te Nijmegen* (Bussum 1971).

18 Roelink, *Een blinkend spoor* a.w., 134-135; H.J. Brinkman, ‘Opening der lessen. De Vrije Universiteit 1980-1990 en de modernisering van het Nederlands wetenschappelijk onderwijs in de tweede helft van de twintigste eeuw’, *Jaarboek 1989/1990* (Amsterdam 1990), 13-28, aldaar 22; Van Deursen, *Hoeksteen* a.w., 279; Wieringa, ‘De Vrije Universiteit als bijzondere instelling 1880-1980’, in: Van Os en Wieringa, *Wetenschap en rekenschap* a.w., 11-43, aldaar 27.

19 Van Deursen, *Hoeksteen* a.w., 228-229; Bak, *Een soeverein leven* a.w., 232-234.

Universiteit), zich te roeren. Nadat zij in juni 1969 een jaarvergadering van de Vereniging in Assen hadden verstoord, werd – in navolging van bezettingen van de Tilburgse Katholieke Hogeschool en de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam – het toenmalige vu-bestuursgebouw, het Provisorium, bezet. De studenten wilden ook aan de vu een democratische bestuursstructuur en eisten medebeslissingsrecht voor alle geledingen in de universiteit. Er volgden enkele roerige jaren, waarbij studenten herhaaldelijk overgingen tot bezetting van universiteitsgebouwen.²⁰

De studentenacties in het land leidden tot een snelle reactie van de regering. Onder verantwoordelijkheid van minister G. Veringa kwam de Wet Universitaire Bestuurshervorming (wub) tot stand, die een ingrijpende hervorming van de bestuurlijke verhoudingen aan de universiteiten behelsde. De wub zou ook in grote lijnen voor bijzondere universiteiten gaan gelden, voor zover ze niet met het bijzondere karakter in strijd kwam. Hier bleef dus enige ruimte voor een eigen invulling. De typische vu-bestuursstructuur, met een college van directeuren, zou in ieder geval verdwijnen en de universiteit kwam op grotere afstand van de Vereniging en haar bestuur te staan. De verdere uitwerking en invoering van de wub verliep aan alle universiteiten moeizaam, ook aan de vu. In februari 1971 kwam er een voorlopige gekozen universiteitsraad. In februari 1972 werd de eerste echte universiteitsraad geïnstalleerd. Die bestond uit 40 leden, was samengesteld uit alle geledingen van de universiteit en telde daarnaast vertegenwoordigers uit de Vereniging. Ook werd op 31 augustus 1972 het nieuwe college van bestuur (cvb) geïnstalleerd, dat aan de vu bestond uit vijf leden van wie twee werden gekozen door het bestuur van de Vereniging en twee door de universiteitsraad; de rector had ambtshalve zitting in het college.²¹

De verkiezingen voor de universiteitsraad van 1972-1973 werd door een deel van de studenten echter geboycot, omdat ze de studenteninvloed nog niet groot genoeg vonden. Ook ontstond er direct een conflict over de doelstelling. Waar in de oude structuur de vu-bestuurders vanzelfsprekend met de grondslag moesten instemmen, stond men nu voor de vraag of de studenten die verkozen zouden worden in de universiteitsraad, ook zouden moeten instemmen met de doelstelling, terwijl dat geen voorwaarde was om aan de vu te komen studeren. De universiteitsraad kwam met een voorlopige oplossing voor dit probleem: om raadslid te worden, zo was het idee, was het niet nodig met de doelstelling zelf in te stemmen, maar kon men een zogenaamde ‘bewilligingsverklaring’ ondertekenen. Die verklaring luidde: ‘Ondergetekende (...) verklaart dat zij/hij instemt met de doelstelling van de Vrije Universiteit (...) *dan wel* dat zij/hij bekend is met de doelstelling van de Vrije Universiteit en ver-

20 Liesbeth Lenderink e.a., *100 jaar studentenleven aan de vu* (Amsterdam z.j. [1980]), 127-131; Cees Paardekooper, *Omstreden normalisering. Hoe de Vrije Universiteit veranderde in de lange jaren zeventig* (Amsterdam 2013), 98v.

21 Duco Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012), 40-41; Leen Dorsman, ‘Professionalisering als probleem. De val van een college van bestuur’, in: L.J. Dorsman en P.J. Knegtmans (red.), *Het universitaire bedrijf. Over professionalisering van onderzoek, bestuur en beheer* (Hilversum 2010), 53-72; Lenderink e.a., *100 jaar studentenleven* a.w., 130.

klaart dat zij/hij bereid is naar haar/zijn vermogen in de geest van deze doelstelling te werk te gaan in het besturen van de universiteit.²² Dit compromis, dat bekend kwam te staan als de ‘*dan wel*-verklaring’, zou in de loop van de jaren 1970 voor veel discussie zorgen.

De universiteitsraad wilde de doelstellingsdiscussie echter niet beperken tot een debat over de eisen die moesten worden gesteld aan personeel of bestuursleden. Zij stelde daarom reeds op de vergadering van 26 april 1972 een ad-hoc-commissie in met de opdracht te bevorderen dat de doelstelling binnen de universiteit werkelijk zou worden gehaald. Een driemanschap uit deze commissie, studentenpredikant Jan Hessels Mulder, hoogleraar biologie Jan Lever, bijgestaan door de secretaris Jan Donner – in de wandeling het ‘drieJanschap’ –, kwam in januari 1973 met een eerste voorstel. De drie hadden hiervoor oriënterende gesprekken gevoerd met allerlei mensen binnen de universiteit en de strekking van hun voorstel was: ‘Binnen de universiteit vraagt de doelstelling om een christelijke leef- en werkgemeenschap.’ Zij onderscheidden een groot aantal mogelijke taken voor een definitieve ‘commissie doelstelling’, zoals nadere en blijvende bezinning op het thema geloof en wetenschap, de faculteiten stimuleren om gezamenlijk aandacht te besteden aan problemen van algemene aard, het stimuleren van toerustings- en vormingswerk enzovoort.²³ Verschillende elementen uit de voorzet van De Gaay Fortman en Lever uit 1968 om een veelheid aan nieuwe activiteiten binnen de universiteit te ontplooien, waren hierin terug te vinden.

De definitieve commissie die vervolgens werd ingesteld, meestal aangeduid als ‘werkgroep doelstelling’, ging van start onder de bezielende leiding van de wiskundige Maarten Maurice en de filosoof Evert van Olst. De doelstelling, zo formuleerde de werkgroep haar inzet in een brief van augustus 1974 aan de universiteitsraad, moest het universitaire leven stimuleren ‘om in de bijbelse leefwereld binnen te treden’. Er moesten aan de VU activiteiten georganiseerd worden die mensen uitnodigen tot hernieuwde kennismaking met bijbelse noties en beelden. Het ging hier om een algehele heroriëntatie op religieus gebied, waarbij nieuwe eigentijdse vormen werden ontwikkeld voor ‘bijbelse dingen’.²⁴

In de praktijk had de doelstellingsdiscussies in de jaren 1970 echter niet zo’n verheven en religieus karakter. De discussie spitte zich vrijwel altijd toe op de vraag wie er in aanmerking kwam als bestuurder, zowel in de universiteitsraad – waar de *dan wel*-verklaring herhaaldelijk ter discussie werd gesteld – als in de (sub)faculteiten waarvoor nog geen regeling bestond. De universiteitsraad verzocht de werkgroep daarom om advies in deze kwestie. Daartoe kwam de

²² Lenderink e.a., *100 jaar studentenleven* a.w., 131; VU, Archief CVB, doos 12, ‘Bewilligingsverklaring’.

²³ VU, Archief UR, doos 28, J. Donner aan CVB, 23 november 1972; Donner, Hessels Mulder en Lever aan UR, 23 januari 73. Archief CVB, doos 11, commissie doelstelling ad hoc aan UR, 13 maart 1973.

²⁴ VU, Archief UR, doos 28, werkgroep doelstelling aan UR, 20 augustus 74; en diverse verslagen van vergaderingen werkgroep doelstelling periode 1974-76. Over de werkgroep doelstelling, zie ook: Gert J. Peelen, ‘Spiritualiteit in een verstandscultuur. In gesprek met Evert van Olst, mede-oprichter van het Bezinningscentrum’, *In de marge. Tijdschrift voor levensbeschouwing en wetenschap* 13 (2004), special, 7-12.

I.A. Diepenhorst in een zaal met protesterende studenten, 25 maart 1977 (foto Eduard de Kam, Hollandse Hoogte).

werkgroep met een nota ‘Aanstellingen en benoemingen’, waarover eind 1975 werd gesproken met het bestuur van de Vereniging, het cvb en het moderamen van de universiteitsraad. Achter de vraag naar aanstellingen en benoemingen, zo benadrukte de werkgroep, ligt ook de vraag: ‘Wat willen wij met de universiteit voor de toekomst?’ Daartoe waren diepgravende studie en bezinning nodig. De werkgroep lanceerde daarom in deze nota het idee van een Bezinningscentrum dat universiteitsbrede overdenking van het bijzondere karakter van de vu moest stimuleren. Daarnaast zou het ook religieuze activiteiten moeten organiseren, en daardoor inspirerend kunnen werken binnen de universiteit. In het bijzonder dacht de werkgroep aan de organisatie van een zogenaamd ‘leerhuis’, een concept dat destijds populair was in veel kerken, en waarin aansluiting werd gezocht bij de joodse traditie van omgang met de Bijbel. Doel daarvan was om ‘eerst (en opnieuw) terug [te gaan] naar bijbelse grondnoties en grondlijnen. [...] Niet om meer (intellectueel) inzicht te verwerven, maar om als het ware meegesleept te worden bij de gestaltegeving van het leven-zelf-naar-bijbelse-maatstaven.’ Het ging daarbij eerder om ‘wijsheid’ dan om ‘wetenschap’.²⁵

Het voorstel van de werkgroep kon niet iedereen bekoren, zo bleek tijdens de bespreking met de verschillende bestuurders. Rector magnificus I.A. Diepenhorst meende dat een dergelijke zoekende, subjectieve manier niet verder

²⁵ De nota is opgenomen in *Kongresmap bezinningsdag doelstelling 28 april 1976*, 27-41 (vu, Archief cvb, doos 13).

zou helpen in het vraagstuk van de identiteit van de universiteit. Dat vroeg om veel concretere plannen. Werkgroepleden Maurice en Van Olst stelden echter dat voortdurende 'heroriëntatie aan de bron' nodig was. Diepenhorst zou te veel uitgaan van een 'objectieve theologie als gegeven', terwijl die theologie tegenwoordig zelf ter discussie stond. Voor verdere theologische en religieuze bezinning was juist het leerhuis bedoeld. G.J. Sizoo, erelid van het bestuur van de Vereniging, miste in de nota een grote visie waarin een verband met verleden en toekomst werd gelegd. Hij pleitte voor een breed cultuurperspectief en een visie op de universiteit als geheel. Sinds de middeleeuwen had de wetenschap enorme invloed uitgeoefend, maar ook was er altijd invloed van de religie op de wetenschap geweest. Daarom moest de VU als instelling uitgaan van een specifieke visie op de relatie tussen religie en wetenschap. Het spreken over christelijke wetenschap, zoals dat vroeger gebeurde, was 'te statisch', maar men moest zich niet van de weeromstuit alleen nog maar richten op de vorming van individuen: 'De universiteit waar we over spreken is er niet maar voor vandaag of morgen.' 'We moeten er voor waken niet op te gaan in trouble-shooting'.²⁶

Ook anderen binnen de universiteit hielden liever vast aan een heldere visie voor de universiteit als geheel. Vooral de filosofen in de Centrale Interfaculteit hadden moeite met de gang van zaken, en zagen ook weinig in de richting die werd gewezen door de werkgroep doelstelling. De filosofen wierpen zich in deze periode op als hoeder van de klassieke VU-idealen en streden ervoor deze ook universiteitsbreed te bewaren. Hiermee kwam de faculteit in de loop der tijd steeds meer in een isolement.²⁷ Toch hadden de filosofen relatief veel invloed binnen de universiteit. In de curricula van alle studies werden namelijk een of meer colleges wijsbegeerte verplicht gesteld. Deze waren bedoeld om de eenheid in de studie te brengen en reflectie op de wetenschap te bevorderen. De filosofen, veelal zelf leerlingen van Dooyeweerd en Vollenhoven, doceerden in deze colleges echter voornamelijk 'calvinistische wijsbegeerte'. Dit stuitte binnen de faculteiten in toenemende mate op verzet, en ten gevolge van kritiek van studenten en stafleden werd een deel van de colleges in de jaren 1970 op andere wijze ingericht. Zo werd er bij de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen een college 'wetenschap en samenleving' gegeven. Daarnaast bestond in deze faculteit, sinds Hooykaas hiervoor was aangesteld, ook nog het college 'geschiedenis der natuurwetenschappen', met een vergelijkbare doelstelling als de wijsbegeertecolleges, maar minder traditioneel ingevuld.²⁸

²⁶ VU, Archief UR, doos 28, Kort verslag gesprek werkgroep doelstelling VU met bestuur Vereniging WO op GG / CVB / Moderamen UR, 23 december 1975.

²⁷ Woldring, *Een handvol filosofen* a.w., 194-198.

²⁸ Woldring, *Een handvol filosofen* a.w., 188-194; Flipse, 'Hier leert de natuur ons zelf den weg' a.w., 200-202.

De werkgroep doelstelling had haar eigen ideeën over de vu als christelijke universiteit. Maar ook zij kreeg voor de uitwerking daarvan slechts beperkt de ruimte. Midden jaren 1970 hield zij zich noodgedwongen vooral bezig met aanstellings- en benoemingsbeleid. De discussie hierover werd op scherp gezet door wat ging heten de 'CPN-kwestie', de vraag of leden en sympathisanten van de Communistische Partij Nederland in de bestuursorganen van de universiteit konden plaatsnemen.²⁹ De CPN was in deze periode invloedrijk aan alle Nederlandse universiteiten. Hoewel onder vu-studenten die invloed waarschijnlijk iets minder direct was, volgde de CPN de ontwikkelingen binnen de vu nauwlettend; veel srvu-leden waren bovendien CPN-lid.³⁰ Op 19 maart 1976 schreef rector Diepenhorst in het vu-blad *Ad Valvas* een artikel naar aanleiding van een actie van enkele studenten die hadden opgeroepen om een abonnement op het communistische dagblad *De Waarheid* te nemen. Diepenhorst stelde: 'Wie het lezen van *De Waarheid* aanbeveelt of het lidmaatschap van de Communistische Partij Nederland bepleit is, wat hij ook moge aanvoeren, als bestuurder der Vrije Universiteit op welke plaats ook, niet acceptabel en mag, al is hij mogelijkwerwijs gekozen, geen zitting krijgen.'³¹ Volgens Diepenhorst kwam lidmaatschap van de CPN voort uit een leninistisch-marxistische levens- en wereldbeschouwing, die onverenigbaar was met de calvinistische. In een discussie hierover stelde Diepenhorst: 'In een christelijke universiteit is het eenvoudig onaanvaardbaar dat atheïsme, materialisme, leninisme of nationaal-socialisme niet zouden worden afgewezen. Men kan niet alles ter discussie stellen. Zo is in het huidige stadium duidelijkheid vereist tegenover het communisme.'³²

De radicaal-linkse studenten zagen dit volstrekt anders: Diepenhorst zou een voorstander zijn van 'politieke discriminatie' of zelfs 'politieke terreur'. De doelstelling van de vu werd volgens hen 'misbruikt' om mensen met een bepaalde politieke overtuiging te weren. Diepenhorst, prominent lid van de ARP, zou de christelijke doelstelling monopoliseren voor zijn eigen rechtse politiek. Ze spraken van 'verlaat McCarthyisme' en een '*Berufsverbot*'. Zijn oproep ademde een koude-oorlogssfeer. Een srvu-pamflet kopte: 'vu-doelstelling niet voor rechtse karretjes spannen'. Er was volgens deze studenten sprake 'van een politiek conflict, verhuuld in een religieus jasje'.³³

Anderen konden zich wel degelijk vinden in de lijn-Diepenhorst. Er werd een verklaring gepubliceerd, ondertekend door zeventig stafleden, waarin werd gesteld dat communisten geen zitting in besturen konden nemen, omdat

²⁹ Vanuit verschillende perspectieven beschreven bij Van Deursen, *Hoeksteen* a.w., 316-319 en Paardekooper, *Omstreden normalisering* a.w., 192-193.

³⁰ Cf. Paardekooper, *Omstreden normalisering* a.w., 152-157.

³¹ I.A. Diepenhorst, 'Communistische sympathisant als bestuurder der vu onacceptabel', *Ad Valvas*, 19 maart 1976.

³² vu, Archief UR, doos 28, Verslag bespreking van werkgroep doelstelling en cvb, 22 juni 1976.

³³ Diverse artikelen in *Ad Valvas* en srvu-verklaring: 'vu-doelstelling niet voor rechtse karretjes spannen', april 1976.

het communisme niet te verenigen was met de doelstelling van de vu.³⁴ Ook de studentenfractie Vrije Universiteit Studenten Organisatie (vuso), begin 1972 opgericht als tegenhanger voor de radicaal-linkse srvu, stelde zich hierachter. De srvu reageerde echter verontwaardigd en verzamelde op haar beurt handtekeningen: 250 van stafleden, 1500 van studenten. Groepen binnen de universiteit kwamen tegenover elkaar te staan, de media berichtten hier uitvoerig over, en scherpe polarisatie binnen en buiten de vu was het gevolg.

De 'werkgroep doelstelling', in dezen om advies gevraagd, benadrukte opnieuw dat zij wilde uitgaan van een visie op het functioneren van de doelstelling in breed verband. In haar hierboven genoemde nota 'Aanstellingen en benoemingen', die nu een rol ging spelen in de CPN-kwestie, merkte ze dan ook op dat het aanstellings- en benoemingsbeleid het sluitstuk moest vormen van het doelstellingsbeleid, niet het uitgangspunt. Met betrekking tot de concrete vraag over het CPN-lidmaatschap meende ze dat het lidmaatschap van de CPN nauwelijks was te combineren met het ondertekenen van de *dan wel*-verklaring, maar dat zij hierover geen 'algemene uitsluitende uitspraak [...] met betrekking tot personen' wilde doen. Zowel voor de universiteitsraad als voor het bestuur van de (sub)faculteitsbesturen zou de *dan wel*-verklaring gebruikt kunnen worden.³⁵

Bij de bespreking van de nota in de universiteitsraad, op 1 juni 1976, ging het niettemin nauwelijks over de bredere notitie, maar vooral over het voorstel de *dan wel*-verklaring te handhaven en geen nadere eisen te stellen. De sfeer was gespannen. De avond was begonnen met een protestmars georganiseerd door de srvu en de zaal was afgeladen vol. Rond middernacht werd met zeventien stemmen voor en zestien tegen besloten de *dan wel*-verklaring te handhaven.³⁶ De discussie over het CPN-lidmaatschap was hiermee echter niet beëindigd; interviews, verslagen en opinieartikelen verschenen in universiteitsblad *Ad Valvas* en in landelijke media. Tijdens de vele onrustige vergaderingen in het academisch jaar 1976-1977 werd eindeloos gediscussieerd over de vraag of de *dan wel*-verklaring gehandhaafd moest blijven, of men van de bestuurders vervolgens mocht verwachten 'aanspreekbaar' te zijn op hun ondertekening, hoe die 'aanspreekbaarheid' vorm moest krijgen enzovoort. De onrust bleef aanhouden en culmineerde op 22 maart 1977 in een rumoerige vergadering. Discussies werden voortdurend onderbroken door applaus, boe-geroep en fluitconcerten. Studenten hieven strijdliederen aan met teksten als: 'Voorwaarts progressieven / tegen zo'n besluit / Ietje [I.A. Diepenhorst] kan mooi kletsen / hij krijgt ons er nooit uit.'³⁷ De uitslag van het hele proces was dat CPN-leden in bestuursorganen zitting konden blijven nemen. *De Waarheid* kopte tevreden:

34 'Anonieme verklaring niet meer anoniem', *Ad Valvas*, 29 april 1976; Lenderink e.a., *100 jaar studentenleven* a.w., 140.

35 vu, Archief cvb, doos 11, werkgroep doelstelling aan het moderamen van de ur, 27 april 1976.

36 vu, Archief ur, doos 29, Verslag universiteitsraad, 1 juni 1976.

37 René van den Berg e.a., *Bijzondere studenten. 40 jaar studentenbeweging aan de Vrije Universiteit* (Amsterdam 1989), 139-141. 'Studenten in actie na krappe meerderheidsuitspraak ur over kwestie beleidverklaring', *Ad Valvas*, 25 maart 1977.

‘Hoe Diepenhorst zijn “heilige oorlog” verloor’; het vrijgemaakt-gereformeerde *Nederlands Dagblad*, toch al niet positief over de ontwikkelingen aan de vu, schreef over ‘De puinhopen van Kuypers stichting.’³⁸

Naast de universiteitsraad speelden andere bestuursorganen een rol in de doelstellingsdiscussie, met name het college van bestuur, en het bestuur van de Vereniging. Het cvb, met uitzondering van de eigenzinnige Diepenhorst die tijdens zijn rectoraat een eigen lijn trok, stelde zich in de jaren 1970 terughoudend op in de publieke discussie. Prioriteit had voor het cvb het terugbrengen van de rust in een bestuurlijk chaotische toestand, waarin bezettingen aan de orde van de dag waren. Eigen initiatieven met betrekking tot de doelstelling nam het niet. Toch was het cvb op de achtergrond wel aanwezig. Zo vroeg het, toen de CPN-kwestie hoog opspeelde, de hoogleraren J. Blauw, sociale filosofie, en J. Verkuyl, zendingswetenschappen, om bijdragen over deze kwestie. Beide hoogleraren gaven een beschouwing met heldere conclusies. Blauw concludeerde dat het christelijk geloof en de marxistische ideologie niet verenigbaar waren, maar pleitte wel voor een gesprek over christendom en marxisme binnen de universiteit. Ook Verkuyl vond dialoog belangrijk, maar was tevens van mening dat een CPN-lid niet in aanmerking kon komen voor onderwijs- of bestuurstaken binnen de Vrije Universiteit. Het cvb bundelde de bijdragen in een brochure en besloot deze binnen de universiteit te verspreiden, zodat ‘beide notities van dienst kunnen zijn bij de gedachtenvorming over deze zaken.’³⁹ Het cvb wilde het voorlopig hierbij laten. Er was duidelijk gemaakt dat de vu-doelstelling en communisme niet met elkaar te rijmen waren. Cvb-lid H.J. Brinkman stelde, in een gesprek met *Ad Valvas*, echter dat de nota niet vrijblijvend was: er sprak immers wel een duidelijke ‘mentaliteit of attitude’ uit. Anderzijds wilde men geen nadere eisen stellen aan bestuurders: de nota moest een startpunt zijn voor de dialoog, en ‘aan de zorgvuldigheid mag je omwille van verhitte gevoelens geen schade doen’.⁴⁰

Sommigen hoopten op een daadkrachtiger optreden van de bestuurders met betrekking tot het vormgeven van de identiteit. Moest het cvb zelf geen initiatieven ontplooien; kon het bestuur der Vereniging dit niet doen? De jaren 1970 waren ook in dat opzicht een tijd van zoeken naar verantwoordelijkheden. Illustratief zijn de perikelen rond een voorstel van vuso. Deze studentenorganisatie, die zich ‘kritisch’ en ‘opbouwend’ wilde opstellen, kwam in mei 1978 met een uitgebreide nota, bedoeld als ‘poging tot het formuleren van een beleidsvisie met het oog op de gestaltegeving aan de doelstelling’. Ze wilde de vrijblijvendheid doorbreken en kwam met concrete beleidsaanbevelingen. De doelstelling moest bijvoorbeeld vertaald in het onderwijsprogramma, waarin allerlei vragen over geloof en wetenschap expliciet aan de orde zouden kunnen komen. Wat het onderzoek betreft zou de werkgroep doelstelling bepaald onderzoek als ‘doelstellingsrelevant’ kunnen aanmerken.⁴¹

38 *De Waarheid*, 3 september 1977; *Nederlands Dagblad*, 18 maart 1978.

39 *Doelstelling vu en statuten CPN* (Amsterdam 1976), 2.

40 ‘cvb wil brede discussie over problematiek CPN-doelstelling’, *Ad Valvas*, 29 april 1976.

41 vu, Archief cvb, doos 12, vuso aan bestuur der Vereniging (notitie), 2 maart 1978.

De nota werd besproken met de werkgroep doelstelling, het bestuur der Vereniging en het cvb. Het cvb had echter forse kritiek op het voorstel van de vuso. Over de doelstelling, zo meende het, kon niet gesproken worden 'in termen van te voeren of gevoerd beleid [dat] evalueerbaar is. Het introduceren van het beleidsbegrip in de discussie is heilloos'. De weg naar een nieuwe identiteit was een andere: 'Men kan over de identiteit van de universiteit spreken en tot beslissingen komen op basis van "gemeenschappelijk beleefde evidenties ten aanzien van de identiteit van de universiteit". Men zou derhalve, in het verlengde van de door de werkgroep doelstelling daartoe gegeven aanzetten, een nieuwe taal moeten leren spreken waar het het karakter van de universiteit betreft.' Het cvb zag hierin niet direct een taak voor zichzelf, behalve dan in het personeelsbeleid. Ook daar moest de doelstelling echter niet worden gezien als selectiemiddel; eerder als middel tot zelfselectie. De werkgroep doelstelling vond de vuso-notitie 'niet onaardig', maar deze voorstellen doorkruisten haar eigen plannen, waarin het zwaartepunt lag op de zoektocht naar 'nieuwe evidenties' in het geloof. Zij was daartoe inmiddels begonnen met een leerhuis, en werkte verder aan de plannen voor een Bezinningscentrum. Vuso vreesde dat het spreken over de doelstelling hiermee nog steeds in de sfeer van de vrijblijvendheid zou blijven, maar ze zag af van verdere initiatieven.⁴²

De CPN-kwestie, de discussie over handhaving van de *dan wel*-verklaring en pleidooien voor het opnieuw eisen van ondertekening van de grondslag liepen in deze jaren door elkaar. De 'doelstellingsdiscussie' was daarmee inmiddels verwijderd van de vraag naar de relatie tussen geloof en wetenschap of de bredere vraag naar de manier waarop men christelijke universiteit zou kunnen zijn in een tijd van schaalvergroting en bestuurlijke professionalisering. Voor het besef van velen binnen de universiteit, zowel studenten als medewerkers, was de doelstelling louter verbonden met onverkwikkelijk gehakketak over aanstellingen en benoemingen, en het ter sprake brengen ervan leidde bij menigen tot irritatie.

De balans in 1980

Eind jaren 1970 was de rust aan de vu enigszins weergekeerd, ook met betrekking tot de doelstelling. In 1980 werd het eeuwfeest van de vu uitgebreid gevierd en werd een groot aantal activiteiten georganiseerd. Rector magnificus H. Verheul hield op de *dies*, 20 oktober 1980 in de Nieuwe Kerk in Amsterdam, honderd jaar nadat Kuyper daar zijn inwijdingsrede had gehouden, een rede onder de titel 'Een eigen universiteit'. Hij sprak over allerlei 'spanningen die optraden en optreden in de vormgeving van het eigene'. Maar de pertinente vraag die velen verbonden met het bestaansrecht van de vu, moest nu eenmaal gesteld worden: 'Heeft in onze tijd een bijzondere universiteit nog wel zin, be-

⁴² vu, Archief cvb, doos 12, H. van Andel aan K. van Nes, Komend gesprek met vuso, 18 mei 1978; Verslag van het bestuur der Vereniging met de vuso-fractie, 26 mei 1978, vuso aan bestuur der Vereniging, cvb, werkgroep doelstelling, 25 september 1978; notitie K. van Nes, 15 november 1978; bestuur der Vereniging aan vuso, 19 december 1978.

Forum in de aula van de VU tijdens de studiedag 'VU tussen twee VU-ren', 4 juni 1980. V.l.n.r.: prof. dr. E.H. van Olt, prof. dr. J.H. van Bemmelen, mr. D. Schut (voorzitter van de Vereniging), prof. dr. E. Boeker, prof. dr. P.J.D. Drenth, prof. dr. J.P. Kuiper. Op de achtergrond kijkt het borstbeeld van Abraham Kuyper toe (oud Archief VU, Pers en Voorlichting, doos 4).

tekenis?' Zijn eigen antwoord luidde: 'Een christelijke wetenschap ontwikkelen zoals vroeger wel is gedacht, is niet meer wat de v.u. pretendeert. Wél christenen de ruimte bieden, de vrijheid geven, met elkaar wetenschap te beoefenen in de context van onze tijd en de christelijke waarden en normen door te geven.'⁴³

Een voor de hand liggende vraag: of hier een christelijke universiteit voor nodig was, werd inderdaad wel gesteld, onder andere op een studiedag die kort hiervoor was gehouden onder de titel 'VU tussen twee VU-ren. Kontroversen rond de doelstelling en het functioneren van de VU'. Deze studiedag was een initiatief van de universiteitsraad en was een van de eerste activiteiten waarbij het nieuwe Bezinningscentrum betrokken was. Twee onderwerpen stonden centraal. Het eerste was de doelstelling van de VU: hoe moest deze worden geïnterpreteerd en voldeed de VU aan de verwachtingen die in haar doelstelling besloten lagen? Het tweede was de bredere vraag naar de betekenis van het christelijk onderwijs in het algemeen.⁴⁴

⁴³ H. Verheul, 'Een eigen universiteit. Rede uitgesproken door de rector magnificus, dr. H. Verheul tijdens de openbare vergadering van het college van dekanen ter gelegenheid van de herdenking van de honderdste dies natalis der Vrije Universiteit', *Jaarboek VU 1980 / 1981* (Amsterdam z.j.), 63-76, aldaar 73, 65, 75.

⁴⁴ Studiedag 'VU tussen twee VU-ren'. *Kontroversen rond de doelstelling en het functioneren van*

Vooraf verscheen een bundel met vijftig bijdragen van mensen binnen en buiten de vu. Op de dag hield een aantal hoogleraren inleidingen en werden discussies gevoerd in een achttal groepen, en in een forum. Er werden zeer uiteenlopende standpunten verdedigd. Sommigen betreurden het dat de grondslag destijds was vervangen door een doelstelling en pleitten voor een klassieke invulling van het christelijke karakter van de vu, waarin het idee van christelijke wetenschap (opnieuw) centraal zou staan. Leden van de werkgroep doelstelling vertolkten het inmiddels bekende pleidooi voor 'een universiteit waar net iets meer aan de orde komt dan in de gangbare situatie het geval is', waar aandacht was voor vragen 'achter de wetenschap', voor maatschappelijke implicaties, en voor andere vormen van kennen dan het rationele, bijvoorbeeld door het organiseren van vieringen. Weer anderen pleitten ervoor het 'dienen van God en de wereld' uit de doelstelling vooral te vertalen in een program van maatschappelijk en politiek activisme.⁴⁵

Het onderwerp 'pluraliteit en consensus' stond apart op de agenda. Nu een verscheidenheid aan levensbeschouwelijke opvattingen binnen de vu een feit was, en duidelijk was dat er zeer uiteenlopende visies op het bijzondere karakter van de vu bestonden, rees de vraag hoe dit moest worden gewaardeerd. Ook hierover liepen de meningen uiteen. Voor sommigen was juist deze pluraliteit en verscheidenheid iets waardevols en op zichzelf een uitdrukking van de bijzondere identiteit; voor anderen kon een eigen identiteit juist alleen bestaan in eenheid van opvatting. Los van de 'positieve' visies op de doelstelling klonken er ook andere geluiden: kon de doelstelling niet beter worden afgeschaft, nu ze velen eerder irriteerde dan inspireerde? Naar aanleiding van het congres verscheen de brochure *De doelstelling van de Vrije Universiteit. Stromen van instemming* waarin getracht werd enige orde te brengen in de veelheid aan opvattingen. Doel was om de verschillende stromingen met elkaar in gesprek te brengen en daarmee een bijdrage te leveren aan de profilering van de vu als christelijke universiteit.⁴⁶ Hieruit blijkt dat men in het afgelopen decennium met deze vraag nog niet erg veel verder was gekomen.

Slot

Terugblikkend op de transformatie van de vu in de jaren 1960 en 1970 kunnen we stellen dat de identiteitsverandering zich heeft voltrokken in twee stappen. Al voordat de studentenprotesten losbarstten en de universiteit werd gedemocratiseerd, waren velen binnen de vu het erover eens dat de vu op een nieuwe manier invulling moest geven aan haar christelijke karakter. De tijd van de klei-

de vu 4 juni 1980 (Amsterdam z.j.) en *Verslag Studiedag 'vu tussen twee vu-ren'* (Amsterdam 1981).

⁴⁵ Zie bijv. de bijdragen van: J.D. Dengerink, 'Van gereformeerde grondslag naar christelijke doelstelling'; E.H. van Olst, 'Toen en nu – motieven achter de vu'; E. Boeker, 'Wetenschap en samenleving', vu tussen twee vu-ren a.w., 23-28, 53-61, 237-250.

⁴⁶ J.P. Verhoogt, *De doelstelling van de Vrije Universiteit. Stromen van instemming* (Amsterdam z.j.).

ne, gereformeerde, op onderwijs georiënteerde professorenuniversiteit, waarin het ideaal van christelijke wetenschap centraal stond, was voorbij.⁴⁷ Dit kwam tot uiting in de grondslagwijziging van 1971, en vooral ook in het congres 'De toekomst van de Vrije Universiteit', waar met name Lever en De Gaay Fortman met concrete voorstellen kwamen. Inzet van eigenlijk iedereen in deze periode was nog steeds om in de nieuwe constellatie 'christelijke universiteit' te zijn, hoewel dit nu door een groeiende groep wel werd verstaan in oecumenische en niet in specifiek gereformeerde zin. Deze identiteit moest vooral tot uitdrukking komen in een aantal extra activiteiten, op het gebied van zowel onderzoek als onderwijs, en niet in het ontwikkelen van zoiets als christelijke wetenschap. Een senaatscommissie zou een belangrijke rol kunnen gaan spelen in de coördinatie van nieuwe activiteiten rond geloof en wetenschap.

Vervolgens, en dat is de tweede stap, zorgden de chaotische ontwikkelingen van de jaren 1970 ervoor dat er rond 1980 niet echt een duidelijke nieuwe identiteit was ontstaan. Het was niet zozeer dat 'de jaren zeventig' een einde maakten aan de gereformeerde vu – daarvoor was er in de jaren 1960 al te veel veranderd – maar veeleer dat het niet lukte de gewenste nieuwe identiteit te creëren. Een combinatie van verschillende factoren was de oorzaak van deze mislukking.

Een eerste factor was de onduidelijkheid over de vraag wie er in de nieuwe democratische verhoudingen precies verantwoordelijk was voor het vormgeven van de identiteit. Zo kwam er geen 'senaatscommissie' – de senaat bestond immers niet meer – maar 'slechts' een werkgroep doelstelling, die uitging van de universiteitsraad en die niet echt slagvaardig kon opereren.

Ten tweede moest in de jaren 1970 niet alleen de vu, maar moesten alle universiteiten zich opnieuw uitvinden in een context van democratisering, massificatie en toenemende overheidsbemoeienis. Dat was dus geen ideale tijd voor rustige bezinning op zoiets 'vaags' als een bijzondere identiteit. Het opnieuw vormgeven van het bestuur, het in goede banen leiden van de grote stroom aan studenten en de planning van het onderzoek hadden prioriteit, in ieder geval voor het cvb.⁴⁸

Ten derde was voortgaande bezinning op de relatie tussen geloof en wetenschap, en het institutionaliseren van deze bezinning, lastig omdat het geloof volop in ontwikkeling was aan de vu. Niet alleen ontstond er binnen de universiteit een veel grotere diversiteit aan geloofsopvatting dan voorheen; minstens zo belangrijk was dat het gereformeerde geloof zelf transformeerde. Juist het kerkgenootschap dat traditioneel het meest met de vu verbonden was, de Gereformeerde Kerken in Nederland, maakte een revolutionaire ontwikkeling door. Dit komt tot uiting in de plannen van de werkgroep doelstelling, en het was vooral ook zichtbaar binnen de theologische faculteit van de vu.⁴⁹

47 Vgl. Peter Bak, *Gedonder in de sociale. Vijftig jaar sociaal-culturele wetenschappen aan de Vrije Universiteit 1963-2013* (Zoetermeer 2013), 307-308.

48 H.J. Brinkman, 'De wilde jaren van vroege professionalisering', *Voor bepaalde tijd. Lustrumboekje Faculteit der Letteren 2005* (Amsterdam 2005), 21-28; vgl. Dorsman, 'Professionalisering als probleem' a.w., passim.

49 Maarten Aalders, *125 jaar Faculteit der Godgeleerdheid aan de Vrije Universiteit* (Zoetermeer 2005), 282-293.

Eén kwestie was al die tijd wel concreet: de kwestie ‘aanstellingen en benoemen’. De verschillen van opvatting rondom de doelstelling spitsten zich dan ook vaak hierop toe. Hier was ook in het verleden het meest op gestuurd, en deze lijn werd nu doorgezet, waarbij grote verschillen van mening bestonden over de vraag of, en hoe scherp, iemands overtuigingen en opvattingen getoetst moesten worden. In feite bleef op de achtergrond toch het ideaal bestaan van een min of meer homogene academische gemeenschap, waarin alle medewerkers werkten vanuit hetzelfde *commitment*. Tegelijkertijd zette de universiteit in op verbreding en ze wilde daarom meningsverschillen nooit op de spits drijven, wat lastig was in het gepolariseerde klimaat van destijds. De doelstelling veroorzaakte bij velen eerder ‘irritatie’ dan ‘inspiratie’. Achteraf kun je zeggen dat in een organisatie met meer dan 10.000 studenten en 3000 medewerkers het ‘eigen karakter’ hoe dan ook op een andere manier tot uiting zou moeten komen dan in een gedeelde geloofs- of levensovertuiging.⁵⁰ In deze situatie zouden andere keuzes gemaakt moeten worden om vorm te geven aan de eigen identiteit dan in de jaren 1960 waren voorgesteld.

De ‘werkgroep doelstelling’ deed op haar manier ook een poging de doelstelling relevant te doen zijn, maar zij legde een zwaar accent op het opnieuw ontdekken van oude geloofswaarheden, en niet zozeer op het idee van een wereld- en levensbeschouwing, zoals tot in de jaren 1960 gangbaar was geweest aan de VU. Dit werd ook de insteek van het nieuwe Bezinningscentrum. Hierdoor raakte het thema geloof en wetenschap, dat vanaf de stichting centraal had gestaan aan de VU, uit beeld. Het werd door velen gezien als een discussie uit het verleden; de identiteit werd in iets anders gezocht.

Niettemin zou er in de loop van de jaren 1980 en 1990 wel zoiets als een nieuwe VU-identiteit ontstaan. Hoewel er vaak geen duidelijke keuzes waren gemaakt en opeenvolgende bestuurders de overtuiging waren toegedaan dat, in de woorden van CVB-voorzitter H.J. Brinkman, ‘een universiteit niet het type organisatie [is] dat gereguleerd wordt door of met doelstellingen’, ontstond er toch zoiets als een typische VU-cultuur, waarin in ieder geval een deel van de medewerkers en studenten zich herkende. Bij de opening van de cursus 1992-1993 sprak Brinkman in zijn rede ‘Identiteit van de Vrije Universiteit’ over een aantal ‘kleine verhalen’ die wat hem betreft karakteristiek waren voor de Vrije Universiteit, zoals blijvende aandacht voor grondvragen in de wetenschap, een functioneren in de contexten van zowel wetenschap als geloof, nadruk op verantwoordelijkheid en een eigen organisatiecultuur, gekenmerkt door ‘degelijkheid, betrouwbaarheid, zorgvuldigheid, doorzichtigheid’.⁵¹ In kleiner verband bleef er al die tijd wel aandacht bestaan voor de thematiek van geloof en wetenschap. Het Bezinningscentrum, hoewel het altijd enigszins ‘in de marge’ zou opereren, groeide in de loop van de jaren 1980 en 1990 bijvoorbeeld uit tot een plek waar studie werd gemaakt van de relatie tussen geloof, wetenschap en samenleving.⁵²

⁵⁰ Vgl. S.J. Noorda, ‘Met ambitie en durf nieuwe doelstellingen aanvaatten’, in: Haan en Van Harskamp, *Vrij van kerk, staat ... en verleden* a.w., 99-102.

⁵¹ Brinkman, *Identiteit van de Vrije Universiteit* a.w., 11, 6.

⁵² Zie: *In de Marge. Tijdschrift voor levensbeschouwing en wetenschap* 13 (2004), special.

Gedurende de jaren 1970 was er een flinke breuk met het verleden ontstaan. Bovendien was de VU geleidelijk onderworpen aan hetzelfde wetenschapsbeleid als de andere Nederlandse universiteiten. Na de democratische jaren 1970 zou het universitaire bestuur vanaf de jaren 1980 geleidelijk worden hervormd naar een bedrijfskundig model met professionele bestuurders en een groeiende bureaucratie. Tegelijkertijd was er sprake van forse bezuinigingen en toenemende druk om onderzoek en onderwijs efficiënt te organiseren. Dit alles was bedoeld om de schaalvergroting in onderwijs en onderzoek beheersbaar te maken en de kwaliteit te verhogen.⁵³ In deze context groeide een nieuw soort universiteit: de ‘massa-universiteit’, waarin nog wel allerlei elementen en idealen uit de ‘onderzoeksuniversiteit’ van de late negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw voortleefden, maar die toch onvergelijkbaar is. Een uitgekristalliseerde theoretische visie op deze nieuwe universiteit is er eigenlijk niet gekomen, aldus de filosoof Peter Baggen.⁵⁴ In deze situatie is het niet verwonderlijk dat ook een uitgekristalliseerde visie op een ‘christelijke universiteit’ niet kon worden geformuleerd. Wel heeft de VU sinds de jaren 1970 altijd eigen accenten geplaatst en extra activiteiten ontplooid om invulling te geven aan het eigen karakter. Of daarbij altijd maximaal gebruik is gemaakt van de ruimte die politieke en maatschappelijke kaders lieten, is een vraag die lastig te beantwoorden is. De discussie over de eigen identiteit van de VU wordt echter nog steeds voortgezet, en dat kunnen we zien als bewijs dat de band met het verleden nog niet verbroken is.

53 David Baneke, ‘Sterrenkunde na Oort. De veranderende bestuurscultuur in wetenschap en universiteit in de jaren zeventig en tachtig’, *BMGN* 129 (2014), 25–54; Dorsman, ‘Professionalisering als probleem’ a.w., 71–72.

54 P.A. Baggen, ‘Academische vrijheid in een verwetenschappelijkte samenleving’, in: J.C.H. Blom, A.J. Kox en T.J. Veen (red.), *Academische vrijheid* (Amsterdam 1995), 117–146, aldaar 140–142. Recent wordt de discussie over de idee van de universiteit weer volop gevoerd: zie bijv. Ad Verbrugge en Jelle van Baardewijk, *Waartoe is de universiteit op aarde?* (Amsterdam 2014); en voor de VU: ‘Filosofenmanifest. Op weg naar een echt vrije universiteit’, *Ad Valvas*, 11 juni 2013, www.advalvas.vu.nl/opinie/filosofenmanifest-op-weg-naar-een-echt-vrije-universiteit (geraadpleegd 31 augustus 2014).